

Проводити корекційні заняття в умовах комплексного використання різних видів діяльності молодших школярів у природі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гладюк Т. Ідеї формування екологічної культури молодших школярів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка : Педагогіка. 2002. № 5.
2. Замашкіна О. Ідеї розвивального навчання молодших школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Початкова школа*. 2001. № 10.
3. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: (монографія). К.: ТОВ «АТОПОЛ», 2016.
4. Мазур Г.Г. Природа навчає, виховує, розвиває. *Педагогічні обрії*. 1999. №5.
5. Педагогічні ідеї В.О. Сухомлинського: погляд крізь роки. Збірник наукових статей / За ред. С.В. Завацького, С.Я. Суярко. Чернігів. 2004.
6. Стахів Л. «Уроки серед природи» у світлі ідей педагога гуманіста В. О. Сухомлинського // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи, 2014. Інтернет ресурс Режим доступу: http://www.library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/41/visnuk_14.pdf.
7. Шевців З. Основи інклюзивної педагогіки: підручник. К.: «Центр учбової літератури», 2016.

Катерина БУРКОВЕЦЬ,

вчитель української мови та літератури комунального закладу «Березнянський навчально-реабілітаційний центр» Чернігівської обласної ради

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Основне завдання національної школи – розвинути в дитині всі позитивні якості, закладені в ній природою, і тим самим допомогти людині знайти своє місце в суспільстві, призначене для неї природою. Провідна роль у веденні освітнього процесу належить учителеві. Перед ним постають відповідальні завдання: сформувати в учнів усі необхідні якості, навички, вміння, збагатити їх належними знаннями, загалом підготувати вихованців до того, щоб вони могли успішно опанувати складну й відповідальну науку подальшого життя.

Урок рідної мови та літератури... Яким він має бути сьогодні? Що може стати першим кроком на шляху до глибокого взаєморозуміння між учителем та учнем? Ці питання не раз змушували мене замислитися й шукати відповіді.

Зрозуміло, що переді мною стоїть найважливіше завдання не тільки плекати рідну мову, а й уміти донести кожне слово в тонких барвах, тонах і красотах, щоб будило воно дитячу душу до праці. Викликати у вихованців живий інтерес, дати поштовх думці, вчити активно працювати, логічно і самостійно мислити – така загальна мета кожного мого уроку.

Підвищенню ефективності сучасного уроку сприяють модернізація інноваційних напрямів навчання, ідеї позитивного педагогічного досвіду, нетипові засоби навчання.

Значущим засобом підвищення ефективності уроку є дуже велика кількість видів роботи на уроці. У своїх працях К. Д. Ушинський відзначав, що дитина потребує діяльності безперервно і стомлюється не діяльністю, а її одноманітністю.

Ефективність уроку залежить від багатьох факторів. Немає єдиної думки з приводу кількості прийомів, використаних на уроці для підвищення його ефективності. Можна використати лише один прийом – і це вже буде ефективно!

Якщо ми говоримо про успішність, ефективність уроку і ті знання, які учні отримують, то бачимо підтвердження цих слів: *«Ефективність уроку, результат роботи вчителя – це не кращі відповіді окремих учнів. А хороші знання всіх учнів»* (В. Сухомлинський). Ми з вами, хочемо того чи ні, є вчителями нового століття, і ціле життя працюватимемо для того, щоб навчання було ефективним і плідним для кожної дитини, стало радістю і задоволенням.

У сучасних умовах намітилася тенденція до використання в навчанні різних предметів, у тому числі української мови та літератури, нового типу уроку, який названо інтегрованим.

Ефективним засобом формування інтегративних умінь і навичок є різноманітні міжпредметні зв'язки (з історією, географією, математикою, образотворчим мистецтвом, музикою тощо), що являють собою короткі вкраплення в урок відомостей з матеріалу інших предметів, які сприяють глибшому сприйманню та осмисленню виучуваного поняття або явища.

Прикладом цього є урок розвитку зв'язного мовлення в 10 класі з теми «Відгук (усний) про твір мистецтва: картину К. Білокур «Напровесні». Даю учням таке завдання:

1. Прочитайте з підручника уважно відгук Елли Белкіної про картину «Напровесні».
2. У тексті вкажіть зачин, опис та підсумок-оцінку.
3. Користуючись репродукцією картини, перекажіть зміст відгуку про неї.
4. Наскільки чітко уявлення про мистецький твір залишає цей відгук у вас?

Рання весна. Природа пробудилася від довгого зимового сну. Ніжно затріпотіли від ледь чутного подиху теплого весняного вітерця молоденькі вербові віточки, що вирости зі старого клена.

Як тонко, ніжно й точно змалювала художниця кожну гілочку. Так відчувати і так передавати красу природи могла лише духовно багата людина.

Картина «Напровесні» милує око ніжністю кольорів. Дивившись на неї, милуєшся нею і уявляєш, що дивившись у відчинене вікно і все це поруч, тут, під вікном.

Справжнє враження живого і майстерно зображений стовбур білокорі берези, гнучке вербове гілля, пожовкла трава – все передане художницею до найдрібніших деталей.

Картина викликає радість від спілкування з природою, пробуджує доброту в серці.

У такому типі завдання відразу бачимо застосування інтегративного підходу (з живописом, літературою). Таким чином, учні дізнаються про відомості з різних предметів одночасно.

Пропоную вашій увазі фрагмент завдання уроку української мови в 7 класі, де реалізується інтегративний підхід (з літературою, частково музикою, народознавством).

Прослухайте висловлювання:

*Мови нашої слова –
Наче музика жива,
Наче житні зерна чисті
В хлібороба на руці,*

Наче роси росянисті,
Наче хвильки по росі.

С. Пархоменко

- Чому, на вашу думку, слова порівнюється з музикою, житніми зернами..?

Виконання такого завдання спонукає школяра думати і робити власні висловлювання.

З метою активізації пізнавальної діяльності на уроках української мови та літератури за необхідності використовую **твори образотворчого мистецтва**.

Вони впливають на емоції учнів, доповнюють враження про певний літературний твір. Іншими словами, прагну поєднати живе слово вчителя-словесника з наочним образом, що відтворений на художньому полотні.

На уроках літератури наголошую учням, що література і живопис часто типізують одні і ті ж явища, тематично споріднені. Так, ознайомлюючи учнів з основними віхами життя Т. Г. Шевченка, розповідаю про картини М. Дергуса «Тарас у дяка в науці», І. Шульги «Зустріч Тараса Шевченка з І. М. Сошенком в Літньому саду», М. Самокиша «Шевченка везуть на заслання» та авторські шевченківські картини – «Автопортрет» (1841, 1853), «Хата батьків у селі Кирилівці». Вивчаючи твори Т. Г. Шевченка, демонструю ілюстрації відомого художника І. Їжакевича до творів письменника: «Якби ви знали паничі...», «І виріс я на чужині», поеми «Сон». Намічаю систему завдань, як навчити дітей виділяти основні риси героя і в літературному, і в живописному творі.

Під час вивчення життєвого і творчого шляху І. Я. Франка використовую ілюстрації Т. Копистинського до казки «Фарбований Лис», І. Їжакевича до оповідання «Грицева шкільна наука», В. Литвина і Г. Пустовіта до повісті «Захар Беркут».

Оригінально підходжу до вивчення життєвого і творчого шляху письменника. Щоб викликати в учнів інтерес до постаті письменника, бажання читати його твори, прагну подати біографію дітям так, щоб це був не набір дат у хронологічній послідовності, а жива, емоційна розповідь про людину з її пристрастями, звичками, своїми поглядами на життя. Часто такі уроки проводжу у формі лекції, але обов'язково з елементами бесіди, використовуючи суміжні види мистецтв, художнє та в ролях читання уривків творів про життя митця слова.

На уроках української літератури дуже часто використовую **інсценізацію**. Зокрема, до уроку «Дівчина з легенди» учні 8 класу готують і показують уривок з пісні Марусі Чурай «Грицю, Грицю, до роботи!», на якому реалізується інтегративний підхід (з мовою, частково музикою). Після інсценізації я пропоную учням дати відповіді на запитання:

- Чи може пісня розкрити літературний образ?
- Яким зображено Гриця в пісні?

Реалізується інтеграційний підхід у процесі вивчення творчості письменника шляхом **відвідування музеїв**. Не так часто, але випадала нагода нашим вихованцям відвідати Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник М. М. Коцюбинського, Сосницький літературно-меморіальний музей О. П. Довженка, помістя Андрія і Іллі Лизогубів (у смт. Седнів зупинялися геніальний поет Т. Г. Шевченко, український поет-байкар Л. І. Глібов).

Відвідування музеїв з подальшим обговоренням змушують учнів бути активними на уроці, висловлювати своє ставлення до почутого і побаченого.

Використання комп'ютерних технологій та Інтернету є інноваційним для вивчення української мови та літератури. Вважаю, що використання комп'ютера на уроці, зокрема систем презентацій, сприяє підвищенню якісного рівня використання наочності на уроці; зростанню продуктивності уроку; реалізації інтеграції; логічному викладу навчального матеріалу, що значно підвищує рівень знань учнів.

На своїх уроках використовую готові програмні продукти (електронні підручники з української мови), створюю власні презентації:

1. «Шевченко – це Україна, Україна – це Шевченко».
2. «Хотіла б я піснею стати...» (сторінки життя і творчості Лесі Українки).
3. Є. Гуцало «Лось».
4. «Звідки пішло прізвище та ім'я Богдана Хмельницького» (легенда).
5. «Безсмертний Каменярь» (життєпис І.Я. Франка) тощо.

Одним із шляхів підвищення ефективності вивчення української мови та літератури в сучасній школі є впровадження елементів нестандартності на уроках словесності.

Великого значення у зв'язку з цим набуває **система творчих завдань**, що поступово ускладнюються. Складність цих завдань і ступінь самостійного пошуку підвищується відповідно до наявних знань і досвіду, оволодіння прийомами творчої діяльності, здібностей до творчого мислення.

Наприклад, на першому етапі формую творчі завдання й наводжу приклад власного варіанту їх розв'язання, а дітям пропоную роль виконавців своїх вказівок. На другому етапі ставлю завдання, але спроби розв'язання пропоную знайти учням. Згодом підбиваю підсумки роботи. На третьому етапі ставлю творчі завдання, а учні самостійно проходять усі етапи.

З метою формування в учнів комплексу вмінь, потрібних для створення текстів, звертаюся до **творів-мініатюр**, адже тематика цих творів різноманітна, наприклад, «Ходить осінь рідним краєм», «До мого вікна підійшла весна», «Листопадовий дощ», «Чому потрібно берегти природу?», «Пташиний бенкет», «Наш рідний край» тощо. Це і твір-мініатюра за прислів'ями та приказками: «Землю красить сонце, а людину – праця», «Вік живи – вік учись», «Чужому лихові не смійся». Наголошую при цьому учням – потрібно не просто придумати необхідну кількість речень, а намагатися досягти виняткової глибини змісту.

Однією з особливостей нестандартного уроку літератури є **випереджувальні домашні завдання** (вивчення біографії письменника, прочитання твору, підготовка відповідей на поставлені запитання тощо).

Практикую у своїй роботі **диференційовані домашні завдання**. Наприклад, перед вивченням творчості Лесі Українки даю такі завдання учням:

1 група – вивчити напам'ять вірші: «Як дитиною бувало», «Конвалія», «Гетьте, думи, ви, хмари осінні!», «Надія».

2 група – навчитися виразно читати листи: Лесі Українки до свого дядька М. Драгоманова, Олени Пчілки до Ольги Косач-Кривинюк; записи зі щоденників Лесі Українки.

3 група – підібрати книжки до рубрики «Літературний огляд творів Лесі Українки».

З упровадженням нестандартних підходів до вивчення словесності змінюються форми й методи проведення уроків. Так, на своїх уроках часто використовую такі форми: **творчий пошук, літературна вітальня, уявна екскурсія, заняття-концерт, уявна зустріч з письменником** тощо.

Також застосовую різні методи: **метод ланцюжка, метод незакінченого речення, метод одного речення** тощо.

Метод незакінченого речення часто використовую для підбиття підсумків уроку, який дає можливість учням висловити власні ідеї, порівнюючи їх з іншими. Я формую незакінчене речення і пропоную учням закінчити його.

Незакінчені речення:

- Я зрозумів ...
- Найбільш цікаво було ...
- Найбільші труднощі я відчув ...

Із власного досвіду можу стверджувати, що гарний результат дає *метод одного речення*. Часто використовую цей метод, щоб прокоментувати епіграф до уроку, якусь цитату. Таке обговорення дає можливість кожному висловитись швидко, по черзі, обґрунтовуючи при цьому власну думку чи позицію. Наприклад, під час вивчення творчості Лесі Українки прошу одним реченням прокоментувати вислів:

*Йти назустріч бурям і зливам,
Буť одній – як велика рать,
Житть в нещасті життям щасливим,
Муку творчістю перемагать.*

- Як ви гадаєте, про яку жінку-поетесу йде мова в цих словах?

На уроках літератури (частково і мови) проводжу *дискусії*. Вони розвивають мислення учнів, дають можливість відстоювати власні думки. Дискусія може завершитись прийняттям одного рішення.

Наприклад, під час вивчення думи «Маруся Богуславка» в 10 класі обов'язково провокую дискусійну ситуацію питаннями на зразок:

- Чи правильно вчинила героїня Маруся Богуславка, випустивши козаків з турецької неволі?

- А як би вчинили ви?

Важливим етапом кожного уроку, на мою думку, є його *своєрідний, нестандартний початок*, який має силу одразу привернути увагу учнів. Це: вишукана, емоційна мова вчителя (читаю напам'ять поезію, прозу, пов'язану з темою уроку); пісня (часто виконую сама або залучаю дітей); відеоролик.

Практикую, вивчаючи поезію Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, П. Тичини, Д. Павличка, В. Симоненка, Л. Костенко та інших українських поетів, *поєднувати на уроці слово, музику, живопис*.

На окремих уроках, зокрема, знайомлячи учнів з поезією Леся Українки «Тиша морська» та «За сонцем хмаронька пливе» Т. Шевченка, пропоную учням створити словесну картину почутого, а потім передати її на аркуші паперу олівцем.

Програма з української літератури націлює вчителя-словесника на використання, крім традиційної наочності, суміжних мистецтв: музики, живопису, телебачення, кіно, оскільки вивчення окремих тем навіть немислиме без них, як, скажімо, українські народні пісні та думи, лірика Т. Шевченка, П. Тичини, А. Малишка, творчість О. Довженка тощо. Емоційний вплив тексту на учнів збільшується за рахунок введення в структуру уроку додаткових збудників: фрагмента з навчального фільму чи телепередачі, що конкретизує обстановку життя і творчості митця, звукозапису, в яких звучать твори у виконанні акторів-читців, пісні на слова поета чи голос самого автора.

На уроках української літератури використовую навчальні фільми під рубрикою «Обличчя української історії». Демонструю фільми та аудіокниги:

Т. Шевченко «Заповіт» (І частина «Давно те діялось колись...»), буктрейлер за книгою «Тарас Шевченко в творах і картинах».

За мотивами драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня»; І. Франка «Захар Беркут»; І. Карпенка-Карого «Сто тисяч»; О. Довженка «Зачарована Десна».

Аудіокниги за творчістю П. Тичини, Є. Гуцала, Б. Олійника, Д. Павличка, В. Сосюри тощо.

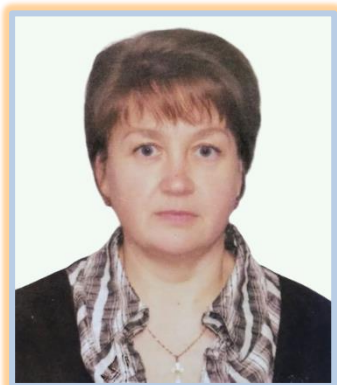
Їх перегляд зробить уроки не тільки різноманітнішими, яскравішими, але й цікавішими та емоційнішими, врешті – змістовнішими. Перегляд фільмів не тільки забезпечує рівень унаочнення навчального матеріалу, але й знайомить учнів зі справжніми мистецькими здобутками кіно.

Сучасний урок рідної мови та літератури – плід майстерності і творчості вчителя-словесника, його професійності, ґрунтовних знань рідної мови, літератури, історії, мовознавства, народознавства, його патріотизму.

Працюючи щодня над реалізацією свого проблемного питання, кожен вчитель лише в такий спосіб зможе виконати своє надзавдання як учителя, як педагога, як людини – виховати працюючого, мудрого, інтелігентного українця – Людину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. К.: Академвидав, 2004.
2. Інноваційні пошуки в сучасній освіті / За заг. ред. Л.І. Даниленко, Е.Ф. Паламарчук. К.: Логос, 2004. 220 с.
3. Про мотивацію учіння розумово відсталих школярів / В.Єрещенко// *Дефектологія*. 1999. №2. С.49-50.
4. Амерханян С. Інтегрування на уроках літератури // *Дивослово*. 2012. №11. С.5-9
5. Варзацька Л. Типи інтегрованих уроків у системі компетентнісної мовної освіти // *Дивослово*. 2013. №11. С.2-4.
6. Кривороненко О. Сучасні підходи до організації навчальної діяльності на уроці літератури // *Дивослово*. 2019. №5. С.2-10.
7. Пастушенко Н. Нетрадиційне навчання і викладання української літератури. К., *Дивослово*. №2, 1998.
8. Нестандартні уроки в початковій школі / Упоряд. О.Кондратюк. К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. С.5-34 (Б-ка «Шк. світу»).
9. Кудінська О. Кіноекранізація як засіб активізації читацького інтересу учнів на уроках української літератури. *Таврійський вісник освіти*. 2017. № 2. С. 217-223.
10. Чух Г. Використання кіноекранізації творів у сучасній шкільній літературній освіті. *Таврійський вісник освіти*. 2017. № 2. С. 239-246.

Інна КУЩЕНКО

учитель-дефектолог комунального закладу «Березнянський навчально-реабілітаційний центр» Чернігівської обласної ради

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ТА РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Українська мова є одним із основних предметів, що вивчається в спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Завданнями навчання рідної мови та літератури учнів з інтелектуальними порушеннями є: навчання усного та писемного мовлення, формування вмій спілкуватися в різних ситуаціях, прищеплення етичних і моральних рис школярам, розвиток розумових здібностей та корекція психофізичних недоліків, виховання любові до рідної мови.

Одне з найважливіших завдань корекційної освіти – це підготовка дитини з особливими освітніми потребами до повноцінного життя в сучасних соціально-економічних умовах. Роль уроків рідної мови вагома. Саме тут закладається основа знань, умінь і практичних навичок, формуються моральні риси та якості, уміння школярів